

2008 Krizi Farklı

Koray Çalışkan

koray.caliskan@boun.edu.tr

New York Borsası'nın 1929'da çökmesiyle başlayan günler, bütün dünyayı etkisi altına alan bir finansal krizle sonlanmıştı. İktisadi sorunlarla karşılaşan normal insanlar ne düşünür? "Harcamaları kısıtlım, sorun büyümesin." Uzun bir süre iktisat politikalarını belirleyenler de böyle düşündü. Ta ki Keynes, kamu harcamalarının artırılmasıyla krizden çıkılabileceğini söyleyene kadar. Yani para yoksa bolca harcayacaksın. Özellikle İkinci Dünya Savaşı krizinin bitmesinin en önemli etkeni oldu. ABD ekonomisi savaştıkça büyüdü, büyüdükçe krizi yendi. Birçok ders alınmıştı. Krizi tetikleyen türev piyasaların risk kontrolüne değil, risk üretimine neden olduğu anlaşıldı ve tamamı kapatıldı. Finansal enstrümanlara sıkı kamu kontrolü getirildi. 1970'lere kadar.

TÜREV PİYASALAR YENİDEN

1970'lerden itibaren türev piyasalar tekrar açıldı. Spot piyasa asli malın el değiştirdiği yerdir. Türev piyasa o malın ya gelecekteki değerinin, ya da o malı gelecekte sabit bir fiyata alma ve satma hakkının el değiştirdiği yerdir. Mesela pamuk spotunda bir balya pamuk alırsınız. Pamuk türevinde ise ya 2009 Eylülü için bir balya pamuğu ya da yine o tarihte bir balya pamuğu mesela 100 dolara alma hakkını satın alırsınız.

Artık her malın bir türev piyasası var. Tahvilden tutun dövize, borsa endekslerinden tutun buğdaya. 1929 öncesi türev piyasalar iktisadi modellemelere değil, sömürgecilik döneminden kalan kurumlara dayanıyordu. Şimdi Black-Scholes denilen bir model kullanılmadan opsiyon piyasası kurulamıyor. Yani neo-klasik iktisadın varsayımları neoliberal iktisadi ilişkileri kuruyor. Daha önce iktisadi varsayımlar iktisadi süreçlerin dışında bir yer alırken şimdi o süreçleri kuran, MacKenzie'nin kavramını kullanırsak, onları performe eden bir rol oynuyor.

TÜREV AMA...

Türev bir şeyden türeyen demek. Yani pamuk opsiyon piyasası, pamuk spot piyasasından türeyen. Pamuk olmasa pamuğu ileride sabit bir fiyata alma hakkıyla kimse ilgilenmez. Ama kazın ayağı öyle değil. Opsiyon ve vadeli işlemler piyasaları hayatında bir balya pamuk görmemiş insanların pamuk alıp sattığı yerler. Yani pamuğa olan ihtiyaç pamuk arzını belirlemiyor. Bu piyasalarda pamukla karpuz, tahvile döviz aynı şey.

"Ne var yani, spekülörler olmasa köylüler ve tüccarlar önünü göremez o zaman gelecekteki fiyatlar daha da öngörülemez olur" diye düşünebilirsiniz. Hata edersiniz. Çünkü köylüler bu piyasalara yaklaşmazlar. Tamamen tüccarın cirit attığı yerlerdir. İkincisi bu piyasalar risk üretirler. Üçüncüsü asli dünyayı türevinden türetirler. Yani aslen asli piyasalardaki fiyatların türevi oluşturması gerekirken, vadeli işlemlerdeki fiyatlar asli fiyatları oluşturur.

Aslen türev olan asıl olanı yaratıyor. Yani gerçekliği gerçekleştiriyor. Sorun çıktığında durup ilişkilerinin aslına göre yeniden başlamak bu yüzden artık çok zor. Zira aslen türevleşen bir değişim ve üretim ilişkisi zincirine vurulmuş durumdayız.

DAHASI VAR

Bu krizi 1929'dan ayıran başka bir fark daha var. 80 yıl önce gıda üretim ve dağıtım zincirleri şirketleşmiş değildi. Yani ABD'de tarım hâlâ küçük çiftçilerin yaptığı bir şeydi. Tarımsal ürünlerin ticareti ve ülke içinde dolaşması aile şirketlerine emanetti. Dünyada da durum benzerdi.

Tüm dünyada tarım büyük bir hızla şirketlere devrediliyor. Daha önce kendi kendine yeten, kendi karnını doyuran çiftçi başkasının da karnını doyuruyordu. Şimdi ancak kendine özgü küçük çiftçi tarımını ayakta tutmayı başaran ülkeler krizlerin etkisini kontrol edebilecek. Türkiye çiftçilerini ortadan kaldırdığı sürece, kendisini dipsiz iktisadi kuyularda merdivensiz bırakacak. Çünkü finansal krizler parayı vururlar. Para olmayınca Ahmet'i, John'u çalıştıramazsın. Ama amcaoğlu çalışır. Hasat eder, sütü dağıtır.

Çünkü amcaoğlu para bulamasa da karnını doyuracak bir bazlama, içecek bir bardak süt bulur. Gıdası şirketlerin metası değil, kendi ürettiği mahsulüdür.

2008 krizi derinleşirse yıkılan kağıttan finansal kuleler olmayacak yalnızca. Resmen ekmek kalmayacak. I-phone peşindeki insanlık eski cep telefonlarını yer artık. Bende de var bir iki tane.